

благополуччя, а здоровий спосіб життя сприяє формуванню та підтримці соціальних навичок та якостей.

Розвиток соціальної зрілості та підтримання здорового способу життя студента є важливими аспектами їхнього загального добробуту, академічного успіху та довгострокового фізичного та психічного здоров'я. Студенти повинні прагнути до розвитку соціальної зрілості та включення здорових звичок у своє повсякденне життя, усвідомлюючи, що ці два аспекти взаємодоповнюють та посилюють один одного, сприяючи їхньому особистісному зростанню та успіху.

Список використаних джерел

1. Малина О. Г. Психологічні особливості становлення стилю життя особистості в підлітковому і юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Запоріжжя, 2009. 20 с.

2. Особистісна зрілість як проблема сучасної психології. Том 1 : колективна монографія / кол. авт. ; наук. ред. З. М. Мірошник. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 220 с.

3. Психологічне обґрунтування заходів пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя серед сучасної молоді: Монографія / [Максименко С. Д., Болтівець С. І., Кокун О. М., Здіорук С. І., Губенко О. В., Гуменюк Г. В.]; за заг. ред. С. Д. Максименка. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 152 с.

Тетяна Кравчина

*кандидат психологічних наук, доцент,
докторантка кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ПСИХОДІАГНОСТИКА РЕФЛЕКСІЇ ЯК МЕТОД ЇЇ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ У ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Авторка піднімає питання щодо розкриття сутності терміну «рефлексія». Представлено серію психодіагностичних методик для визначення рівня рефлексивності фахівців соціономічних професій. Увагу зосереджено на «Методиці діагностики рефлексивності» О. Карпова,

*У. Пономарьової, методиці «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії»
М. Фетискина, методиці діагностики рефлексії «Диференціальний тест
рефлексивності» Д. Леонтьєва, методиці «Рефлексія людини у
життєдіяльності» А. Шарова, Є. Осіна.*

Ключові слова: рефлексія, рефлексивність, фахівці соціономічного профілю, психодіагностичні методики.

Сьогодні рефлексія набула одного з найважливіших значень і трактується, як механізм соціального життя людини у всіх її проявах, механізм самоорганізації та саморозвитку складних систем, джерело й засіб свободи особистості. Феномен рефлексії вивчають як предмет і об'єкт дослідження в науці про свідомість (філософія, психологія, педагогіка), в теорії мислення (когнітивна психологія, герменевтика, дидактика), в науці про особистість (психологія, педагогіка), в теорії діяльності (психологія, управління) [4; 5].

Домінуючим стає педагогічний і професійний аспекти в психології рефлексії – розвиток рефлексивних здібностей, володіння техніками рефлексії, формування багатопланової, багатовимірної свідомості, здібностей самовизначатися у професійній діяльності [7]. Окрім цього, рефлексія займає чільне місце у психологічних дослідженнях і є предметом розробки психодіагностичних методів [3; 9].

Дослідники [1] переконані, що рефлексія в мисленні в загальному вигляді може бути представлена, як відношення мислення до самого себе, його спрямованість на себе, за допомогою чого виявляються і описуються вже існуючі або формуються нові його компоненти. Такими компонентами виступають завдання, схеми міркувань, ознаки предметів і понять, знакові форми міркування тощо.

Слід зазначити, що сутність рефлексії розкривається в дії. Змістова сторона дії виражає відношення мотиву діяльності до безпосередньої мети дії. Сенс виділяється при відокремленні певних ситуацій. Функціями рефлексії у діяльності є осмислення значень і значення смислів. Для того,

щоб відбулася рефлексивна дія потрібна наявність певного типу ситуацій. Йдеться про ситуації комунікації.

У процесі розвитку професійної рефлексії у студентів зростає мотивація реалізації життєвих цілей, тобто їхні уявлення щодо постановки цілей стають більш чіткими й усвідомленими. Під час спостережень за першокурсниками на адаптаційному етапі навчання ми прийшли до висновку, що у них більш виражена комунікативна мотивація, пов'язана з потребою у спілкуванні та дружбі, мотивація отримати диплом про вищу освіту. У свою чергу на старших курсах розвивається власна індивідуальність та орієнтація на себе, мотивація на подальшу професійну діяльність як фахівця-професіонала.

Спираючись на наукові напрацювання вітчизняних дослідників [2; 6], ми виділяємо такі види рефлексії:

1) рефлексія власної професійної компетенції – аналіз здібностей щодо рівня розвитку власної компетенції, знань, умінь і навичок щодо професійної діяльності фахівця соціономічної сфери;

2) рефлексія власного професійного майбутнього – аналіз професійної позиції «тут і тепер», яка визначає згодом бачення себе в професії фахівця із соціальної роботи, психолога або соціального педагога;

3) рефлексія невизначеності професійної діяльності – аналіз професійної позиції «тут і тепер», що визначає несформованість чіткої позиції з приводу того, «ким я хочу працювати»;

4) рефлексія сфер професійної діяльності – усвідомлення конкретних видів діяльності як психолога, фахівця із соціальної роботи, соціального педагога тощо;

5) рефлексія взаємодії – усвідомлення того, з ким більш-менш виходить взаємодіяти та працювати: з педагогами, клієнтами соціальних служб, адміністрацією, батьками тощо;

6) рефлексія професійної взаємодії з суб'єктами діяльності – усвідомлення того, з якою категорією людей хочеться працювати в рамках

майбутньої професійної діяльності: дошкільнята, молодші школярі, підлітки, подружні пари, люди літнього віку, внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій тощо.

Для дослідження рівня професійної рефлексії особистості майбутнього фахівця соціономічного профілю можна використовувати такий діагностичний матеріал, а саме: опитувальник Ш. Шварца вивчення цінностей особистості; методику А. Маслоу «Ієрархія потреб»; методику І. Малкіної-Пих «Шкала базових тверджень»; тест М. Куна–Т. Макпартленд «Хто Я?» у модифікації Т. Рум'янцевої; опитувальник «Рівень сформованості педагогічної рефлексії» О. Калашникової; опитувальник «Визначення рівня рефлексії» О. Анісімова; «Методику рівня виразності та спрямованості рефлексії» М. Гранта, що оцінює рівень виразності та спрямованості рефлексії у двох аспектах – саморефлексії та соціорефлексії, у їхньому співвідношенні один з одним. Наявність широкого кола діагностичних методик свідчить про високий рівень вивченості цього напрямку – дослідження рефлексії у різних онтологіях: свідомості, мисленні, діяльності, особистості.

Цікавими для визначення рівня рефлексії є «Методика діагностики рефлексивності» О. Карпова, У. Пономарьової – опитувальник, за допомогою якого досліджується індивідуальна міра рефлексивності як психічної властивості людини. Згідно цієї методики виокремлено чотири види рефлексії: 1) ретроспективна; 2) справжньої діяльності; 3) майбутньої діяльності; 4) взаємодії між людьми. Означена методика дає респонденту узагальнене уявлення про власну рефлексивність, а необхідність відповідати на запитання дає змогу замислитися над тим, як він осмислює себе й навколишній світ.

У концепції диференційованості рефлексії М. Фетискин розробив методику «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії», що передбачає аналіз минулих помилок, успішного й неуспішного досвіду життєдіяльності.

У рамках диференціального підходу Д. Леонт'єв, Є. Осін представили власне бачення діагностики рефлексії – «Диференціальний тест рефлексивності». В основу даного методу було покладено диференціальну модель рефлексії, в якій розрізняють позитивні (системна рефлексія) та негативні (квазірефлексія та інтроспекція) види рефлексії.

Рефлексія є базовим атрибутом психіки, основним механізмом самоорганізації людини. Відповідно до даного підходу А. Шаров розробив методику «Рефлексія людини у життєдіяльності», за допомогою якої діагностуються основні рефлексивні якості: організованість, свідомість, ретроспективна рефлексія, рефлексія сьогодення, проспективна рефлексія, вітальна, соціальна та культурна сфери життя людини, самоствердження, самореалізація тощо.

Таким чином, розглянувши змістову та конструктивну валідність батареї представлених методик для діагностики рефлексії, можна стверджувати, що шкали всіх опитувальників не є взаємозамінними, вони розглядають узгоджені, але різні прояви та якості рефлексії. Це може дати більш повне та цілісне уявлення про рефлексію.

Список використаних джерел

6. Акімова О. В. Рефлексія у структурі творчого мислення. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. 2016. Том 1 № 72. С. 77–81.
7. Гапоненко Л. О. Види рефлексії у рольовій комунікації педагогів спеціальної освіти. *Інклюзія і суспільство*. 2022. Випуск 1. С. 22–28.
8. Мукай Т. В. Сучасні психологічні технології діагностики рефлексивності. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2012. № 9. С. 153–158.
9. Павелків Р. В. Рефлексія як механізм формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості. *Вісник післядипломної освіти. Серія Соціальні та поведінкові науки*. 2019. Випуск 8(37). С. 84–98.
10. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. та ін. Основи практичної психології. Київ, Україна: Либідь, 2006, 534 с.
11. Подкоритова Л. О. Визначення видів рефлексії у наукових джерелах. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Випуск 37. С. 343–358.
12. Подкоритова Л. О. Значення рефлексії для професійного розвитку фахівців соціономічної сфери. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 2. Том 2. С. 71–75.

13. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.
14. Рудницька С. Ю., Колярова А. О. Психологічні особливості рефлексії тілесного досвіду як засіб самоприйняття особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. 5 (75). С. 136–142.

Олена Купенко

*доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри психології, політології та
соціокультурних технологій,
Сумський державний університет
м. Суми*

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ:

ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ АКТУАЛЬНІСТЬ І

ПРАЦЮВАТИ НА ВИПЕРЕДЖЕННЯ?

Потреби, практики, позиції стейкхолдерів освітніх програм з соціальної роботи аналізуються в їхніх відмінностях у контексті невизначеності майбутнього. Навчання через дослідження представлено як таке, що забезпечує актуальність і випереджальний характер освітньої програми.

Ключові слова: *соціальна робота, освітня програма, стейкхолдери, майбутнє, навчання через дослідження.*

У постпандемійному і такому, що має численні травми війни, суспільстві актуальність соціальної роботи зростає. При цьому загальне твердження про актуальність, щоб стати дієвою основою для розроблення нових і перегляду існуючих освітніх програм з соціальної роботи, має бути уточнено із врахуванням потреб, наявних практик і позицій різних стейкхолдерів.

Серед стейкхолдерів виокремлюємо студентів, роботодавців і працівників соціальної сфери, місцеві спільноти і самоврядування в громадах, а також міжнародні гуманітарні організації, які в умовах війни стали активними суб'єктами соціальної сфери України.

В якості інструментів виявлення потреб групою забезпечення освітньої програми «Соціальна робота» (перший (бакалаврський) рівень) в Сумському державному університеті використовується таке:

- для студентів – анкета опитування щодо якості освітньої програми;